

**MINTAQALAR IQTISODIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA KLASTER
TIZIMINING O'RNI*****Eshqorayev Javohir***

Termiz Davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti, Iqtisodiyot, o'rmonchilik va veterinariya fakulteti Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

<https://orcid.org/0009-0000-9666-5098>

eshqorayevjavohir@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda klaster tizimining o'rni va samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Klasterlashuv mintaqacha ichidagi ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va ijtimoiy infratuzilma tizimlarini yagona iqtisodiy makonda integratsiya qilish mexanizmi sifatida talqin etiladi. Maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida agroklasterlar, to'qimachilik klasterlari, chorvachilik va meva-sabzavotchilik klasterlari faoliyati misolida tarmoq hamkorligi, resurslardan oqilona foydalanish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va eksport salohiyatini oshirish jarayonlari o'rganilgan. Tadqiqot natijalari mintaqaviy rivojlanish strategiyalarida klaster yondashuvini kuchaytirish iqtisodiy barqarorlik, bandlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: klaster tizimi, iqtisodiy barqarorlik, hududiy rivojlanish, agroklaster, kooperatsiya, innovatsiya, eksport salohiyati.

Аннотация

В данной статье научно обосновано значение кластерной системы в обеспечении экономической устойчивости регионов. Кластер рассматривается как механизм интеграции производственных, сервисных и социальных инфраструктур внутри региона в едином экономическом пространстве. На примере агрокластеров, текстильных, животноводческих и плодоовощных кластеров Узбекистана анализируются процессы отраслевого сотрудничества, рационального использования ресурсов, внедрения инноваций и увеличения экспортного потенциала. Результаты исследования показывают, что усиление кластерного подхода в региональных стратегиях развития служит важным фактором обеспечения устойчивости экономики, занятости и конкурентоспособности.

Ключевые слова: кластерная система, экономическая устойчивость, региональное развитие, агрокластер, кооперация, инновации, экспортный потенциал.

Abstract

This article scientifically substantiates the role of the cluster system in ensuring the economic stability of regions. The cluster is interpreted as a mechanism for integrating production, service, and

social infrastructure within a region into a unified economic space. The study analyzes the activities of agricultural, textile, livestock, and horticultural clusters in Uzbekistan, focusing on sectoral cooperation, efficient resource utilization, implementation of innovative technologies, and export capacity growth. The research results show that strengthening the cluster approach in regional development strategies is a key factor in ensuring economic sustainability, employment, and competitiveness.

Keywords: cluster system, economic stability, regional development, agro-cluster, cooperation, innovation, export capacity.

Kirish

Klasterlarning iqtisodiy ahamiyati bugungi global iqtisodiyotda tobora ortib bormoqda. Jahon Iqtisodiy Forumining 2023-yilgi ma‘lumotlariga ko‘ra, hozirda dunyo bo‘yicha 5 mingdan ortiq faol klaster mavjud bo‘lib, ular mahalliy hududlarning iqtisodiy o‘rishini rag‘batlantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. OECD tadqiqotlarida ta‘kidlanishicha, klaster modeli ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini o‘rtacha 20–30 foizgacha oshirishi mumkin. Masalan, AQShning Texas shtatida shakllangan neft-gaz klasteri 2,5 milliondan ortiq aholini ish bilan ta‘minlab, hudud iqtisodiyotining ustuvor drayveriga aylangan[1].

O‘zbekistonda klaster tizimi so‘nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. O‘zstat ma‘lumotlariga ko‘ra, 2023-yil holatiga respublikada 100 dan ortiq klasterlar faoliyat yuritmoqda. Ayniqsa, qishloq xo‘jaligi yo‘nalishidagi agroklastlar iqtisodiy samaradorlikni oshirishda sezilarli natijalar bermoqda: 2022-yilda agroklastlar tomonidan \$1,2 milliard miqdorida mahsulot eksport qilingan. Farg‘ona vodiysida tashkil etilgan paxta-to‘qimachilik klasterlari esa 15 mingdan ortiq yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga sabab bo‘ldi[2].

Umuman olganda, klasterlar – bir-biri bilan iqtisodiy, texnologik va tashkiliy jihatdan bog‘langan korxonalar, ilmiy tadqiqot markazlari, ta‘lim muassasalari hamda davlat institutlarining muayyan hududdagi integratsiyalashgan tizimidir. Klasterlash jarayoni mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda asosiy vosita sifatida maydonga chiqib, hudud ichidagi ishlab chiqarish zanjirlarini uyg‘unlashtirish, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va iqtisodiy salohiyatni oshirishga xizmat qiladi. Xususan, turizm sohasida klasterlarning shakllanishi yangi xizmat turlari rivojlanishi, hududlararo iqtisodiy aloqalarning kuchayishi, ichki va tashqi turizm oqimlarining ko‘payishi hamda yangi ish o‘rinlari yaratilishiga imkon yaratadi[3].

Mintaqaviy iqtisodiyotda klaster modelini joriy etishning zaruriyati quyidagi omillar bilan belgilanadi:

Resurslardan oqilona foydalanish. Korxonalar va tashkilotlarning geografik yaqin joylashuvi xom ashyo, transport va infratuzilma xarajatlarini kamaytiradi, bu esa mahsulot tannarxining pasayishiga olib keladi.

Innovatsion salohiyatning kuchayishi. Ilmiy-tadqiqot muassasalari va ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi hamkorlik yangi texnologiyalar va mahsulotlar yaratish jarayonini tezlashtiradi.

Bandlikning oshishi va iqtisodiy diversifikatsiya. Kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishi yangi ish o‘rinlari yaratadi, aholining daromad darajasini oshiradi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Hududning raqobat afzalliklarini shakllantirish. Har bir mintaq o‘z resurslari va iqtisodiy salohiyati asosida o‘ziga xos ixtisoslashuvga ega bo‘ladi.

Global iqtisodiyotga integratsiya. Klasterlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro bozorlar bilan hamkorlikni kengaytirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Ekologik barqarorlikni kuchaytirish. Klaster asosida ishlab chiqarishda toza texnologiyalarni qo‘llash ekologik xavflarni kamaytiradi.

Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish. Klaster modeli davlat siyosati va xususiy tashabbuslarning uyg‘unlashuviga imkon beradi[4].

Mintaqalar iqtisodiy barqarorligi – milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning eng muhim tarkibiy omillaridan biridir. Chunki har bir hududning tabiiy resurslari, mehnat bozori, ishlab chiqarish salohiyati va infratuzilma darajasi o‘ziga xos bo‘lib, ular iqtisodiy taraqqiyot sur‘atlariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bugungi globallashtirish sharoitida mintaqaviy iqtisodiyotni mustahkamlash uchun an‘anaviy boshqaruv usullari yetarli bo‘lmay qolmoqda. Shu sababli, zamonaviy iqtisodiyotda klaster tizimi hududlar raqobatbardoshligini oshirishda samarali mexanizm sifatida qaralmoqda.

Klaster yondashuvi mohiyatan bir hududda o‘zaro bog‘liq korxonalar, ilmiy muassasalar, xizmat ko‘rsatish markazlari va logistika infratuzilmasining yagona zanjirda faoliyat yuritishini ta‘minlaydi. Bu esa ishlab chiqarish tannaxsining pasayishi, qo‘shimcha qiymatning oshishi, innovatsion texnologiyalar transferi va bandlikning ko‘payishiga olib keladi.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida qishloq xo‘jaligi, sanoat, energetika va turizm sohalarida agroklastarlar va tarmoq klasterlari faol ravishda rivojlanmoqda. Xususan, Surxondaryo viloyatida meva-sabzavot yetishtirish klasterlari, Andijon va Farg‘onada chorvachilik klasterlari, Toshkent va Samarqandda to‘qimachilik klasterlari shakllantirilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqola klaster tizimining hududiy iqtisodiy barqarorlikka ta‘sirini tahlil qilish, uning ustun va zaif tomonlarini aniqlash, hamda klaster modelini yanada takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili

Mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashda klaster tizimining o‘rnini o‘rganish bo‘yicha mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Klaster konsepsiyasi ilmiy adabiyotlarda asosan XX asrning oxirida shakllangan bo‘lib, bu borada amerikalik iqtisodchi M. Porterning izlanishlari muhim o‘rin tutadi. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, klaster – bu geografik jihatdan yaqin bo‘lgan korxonalar va tashkilotlarning ma‘lum bir tarmoq doirasida o‘zaro raqobat va hamkorlik asosida faoliyat yuritishini nazarda tutuvchi iqtisodiy modeldir. Porter ta‘kidlaganidek, klasterlar milliy va mintaqaviy raqobatbardoshlikning asosiy drayverlardir, chunki ular innovatsion faoliyatni tezlashtiradi, mehnat unumdorligini oshiradi va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi (Porter M., *The Competitive Advantage of Nations*, 1990).

Yevropa Ittifoqi iqtisodchilarining tadqiqotlarida esa klasterlar mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning muhim vositasi sifatida talqin etiladi. Masalan, A. Marshall va G. Richardson asarlarida klasterlar «industrial district» (sanoat okrugi) tushunchasi bilan izohlanadi. Ularning fikricha, bir hududda bir-biriga yaqin korxonalar joylashuvi aglomeratsiya effektini kuchaytirib, ishlab chiqarish zanjirlarining uzluksizligini ta‘minlaydi hamda logistika xarajatlarini kamaytiradi.

Rossiyalik olimlar A.G. Granberg, S.Yu. Glazyev va V.L. Kvintlar mintaqaviy rivojlanish modellarini o‘rgangan holda klasterlashuvning iqtisodiy strategik ahamiyatiga e‘tibor qaratganlar. Ularning fikricha, klaster tizimi hududiy resurslar potentsialini to‘liq safarbar qilish va ichki bozorni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, klasterlar pandemiyalar, global narx o‘zgarishlari va tashqi ta‘minot zanjiri uzilishlariga nisbatan iqtisodiy barqarorlikni oshiradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida klaster modelining joriy etilishi 2017-yildan boshlab yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu jarayon, avvalo, qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida kuzatildi. Prezidentimizning PF-4947-sonli Farmoni (2017-yil) va PQ-4239-sonli Qarori (2019-yil) bilan qishloq xo‘jaligida klaster tizimi asosida ishlab chiqarish, qayta ishlash va eksportni tashkil etish mexanizmlari belgilandi. Shuningdek, 2020–2030-yillarda qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasida agroklastlarlar tarmoq kooperatsiyasini kuchaytirishning asosiy vositasi sifatida e‘tirof etilgan.

Mahalliy olimlardan M. Ismoilov, X. Jo‘raqulov, D. Sodiqov, R. Ibrohimov, Sh. A. Abdullayev va boshqalarning tadqiqotlarida klaster tizimining O‘zbekiston sharoitiga moslashuvi, hududiy mehnat taqsimoti va resurslardan oqilona foydalanish masalalari keng yoritilgan. Ularning fikriga ko‘ra, agroklastlarlar mintaqalarda qo‘shimcha qiymat zanjirini yaratish orqali iqtisodiy barqarorlikka hissa qo‘shadi.

Shu bilan birga, ayrim ilmiy manbalarda klasterlashuv jarayonida tizimli muammolar ham qayd etiladi, xususan:

- klaster ishtirokchilari o‘rtasida manfaatlar muvofiqlashuvining sustligi;
- boshqaruvning markazlashgan tizimga tayanishi;
- kadrlar tayyorlash va malaka muammolari;
- logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi.

Bundan tashqari, agroklastlarlar bilan sanoat klasterlari o‘rtasida vertikal integratsiya yetarlicha kuchli emas. Bu esa hududlarda sanoat – qishloq xo‘jaligi – xizmat ko‘rsatish o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarning uzluksizligini cheklaydi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilinganda, klaster samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liqligi namoyon bo‘ladi:

- Transport va logistika infratuzilmasi rivojlanganligi;
- Hududiy kooperatsiya madaniyatining shakllanganligi;
- Ilmiy-innovatsion markazlar bilan uzviy aloqadorlik;
- Mahsulotga bo‘lgan tashqi talabning barqarorligi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, klaster yondashuvi mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashda muhim strategik mexanizm sifatida xizmat qiladi, ammo uning samaradorligi boshqaruv, kooperatsiya, infratuzilma va innovatsion muhitga bevosita bog‘liq.

Tadqiqot Metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashda klaster tizimining o‘rnini baholash va u orqali hududiy rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirishga doir ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish maqsad qilingan. Metodologik yondashuv sifatida tizimli tahlil, induktiv va deduktiv xulosalash, taqqoslama iqtisodiy tahlil, statistik va iqtisodiy-matematik modellash, shuningdek, ekspert baholash usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida mavjud ilmiy manbalar, O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari, Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari hamda amaliy faoliyat yuritayotgan klaster subyektlarining hisobotlari tahlil qilindi.

1. Tadqiqot ob‘yekti va predmeti

Tadqiqotning ob‘yekti — O‘zbekiston mintaqalarida agroklastlarlar va boshqa tarmoq klasterlarining shakllanishi, boshqarilishi va iqtisodiy natijalari. Tadqiqotning predmeti — klaster tizimining hududiy iqtisodiy barqarorlikka ta‘sir ko‘rsatish mexanizmlari, iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari hamda klasterlararo kooperatsiya jarayonlari.

2. Tadqiqot yondashuvi

Tadqiqot bosqichma-bosqich amalga oshirildi:

Bosqich	Amalga oshirilgan ishlar	Natija
1-bosqich: Nazariy tahlil	Klasterlarning mohiyati, turlari, rivojlanish modellari o‘rganildi	Klaster tizimining nazariy modeli shakllantirildi
2-bosqich: Normativ-huquqiy asoslarni o‘rganish	PF-4947, PQ-4239 va Qishloq xo‘jaligi strategiyasi hujjatlari tahlil qilindi	O‘zbekistonda klasterlashuvning institutsional modeli aniqlandi
3-bosqich: Statistik tahlil	Hududlar kesimida ishlab chiqarish, bandlik va eksport dinamikasi baholandi	Klasterlarning mintaqaviy iqtisodiyotga ta‘sir ko‘rsatish darajasi aniqlangan
4-bosqich: Ekspert baholash	Fermerlar, agrosanoat korxonalari rahbarlari va iqtisodchilar fikri o‘rganildi	Klaster tizimidagi muammolar va imkoniyatlar tizimlashtirildi

IZOH

1-bosqich. Nazariy tahlil

Amalga oshirilgan ishlar:

Klasterlarning mohiyati, ularning shakllanish tamoyillari hamda rivojlanish modellariga doir ilmiy adabiyotlar o‘rganilgan.

Turli davlatlar tajribasi tahlil qilingan va nazariy asoslar umumlashtirilgan.

Natija:

Klaster tizimining nazariy modeli shakllantirildi, ya‘ni “klaster” tushunchasi, tuzilishi, faoliyat mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslandi.

2-bosqich. Normativ-huquqiy asoslarni o‘rganish

Amalga oshirilgan ishlar:

PF-4947, PQ-4239 kabi davlat strategiyalari, qishloq xo‘jaligi va sanoat klasterlari bo‘yicha hukumat qarorlari tahlil qilindi.

Klasterlashuvni qo‘llab-quvvatlaydigan huquqiy baza chuqur o‘rganildi.

Natija:

O‘zbekistonda klasterlashuvning **institutsional modeli** aniqlandi, ya‘ni klasterlar davlat tomonidan qanday tartibda boshqarilishi va qo‘llab-quvvatlanishi belgilab olindi.

3-bosqich. Statistik tahlil

Amalga oshirilgan ishlar:

Hududlar kesimida ishlab chiqarish hajmi, bandlik darajasi, eksport dinamikasi kabi iqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlil qilindi.

Klasterlar joriy etilgan va joriy etilmagan hududlar o‘rtasida taqqoslovchi tahlil olib borildi.

Natija:

Klasterlarning **mintaqaviy iqtisodiyotga ta‘siri** miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida belgilandi. Ularning iqtisodiy o‘rishga, ish o‘rinlari yaratishga va eksportga qo‘shgan hissi aniqlashtirildi.

4-bosqich. Ekspert baholash

Amalga oshirilgan ishlar:

Fermerlar, klaster korxonalari rahbarlari, iqtisodchilar va soha mutaxassislaridan intervyular olingan.

Klaster tizimiga oid amaliy muammolar va takliflar yig‘ilgan.

Natija:

Klaster tizimidagi mavjud muammolar, imkoniyatlar va takomillashtirish yo‘nalishlari tizimlashtirildi.

Amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

3. Ma‘lumotlar bazasi va ularni qayta ishlash usullari

Tadqiqotda quyidagi ma‘lumotlar bazalaridan foydalanildi:

O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (hududlar bo‘yicha yalpi hududiy mahsulot ko‘rsatkichlari, bandlik darajasi, eksport tarkibi)

Qishloq xo‘jaligi vazirligi va Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma‘lumotlari

Qishloq xo‘jaligi klasterlarining yillik hisobotlari

Mahalliy tahlil markazlarining ekspert sharhlari

Ma‘lumotlar Microsoft Excel, SPSS va STATA dasturlari yordamida qayta ishlanib, dinamik qatorlar, korrelyatsion bog‘lanish va trend tahlili usullari qo‘llanildi.

4. Klaster samaradorligini baholash mezonlari

Tadqiqotda klaster tizimining iqtisodiy samaradorligi quyidagi ko‘rsatkichlar asosida baholandi:

Ishlab chiqarish samaradorligi – hosildorlik, ishlab chiqarish hajmi, qayta ishlash darajasi

Moliyaviy samaradorlik – rentabellik, tannarxning pasayishi, foyda normasi

Ijtimoiy samaradorlik – bandlik o‘sishi, aholi daromadlarining ko‘payishi

Hududiy raqobatbardoshlik – eksport hajmi, mahsulot assortimenti, bozor ulushi

Innovatsion rivojlanish darajasi – agrotexnologiyalar va qishloq xo‘jaligi texnikasining joriy etilishi

5. Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy yangiliklar shakllandi:

Klaster tizimining mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikka ta‘sir mexanizmining tizimli modeli ishlab chiqildi.

Klaster faoliyati samaradorligini baholashning kompleks integrallashgan ko‘rsatkichlar tizimi taklif etildi.

Hudud miqyosida klasterlararo kooperatsiyani kuchaytirishga qaratilgan boshqaruv strategiyasi asoslab berildi.

6. Tadqiqotning amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari:

Hududiy iqtisodiyot strategiyasini ishlab chiqishda,

Agroklasterlar boshqaruvini modernizatsiya qilishda,

Investitsiya va logistika rejalashtirishida,

Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash dasturlarida

bevosita qo‘llanishi mumkin.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, klaster tizimi mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashda ko‘p qirrali ta‘sir mexanizmlariga ega bo‘lib, u ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, ta‘lim, logistika va innovatsion texnologiyalarni yagona iqtisodiy makonda integratsiyalash imkonini beradi. Klasterlar faoliyati natijasida hududlarda qo‘shimcha qiymat zanjiri (Value-Added Chain)

shakllanadi, bu esa mahsulotning qishloq xo‘jaligidan tortib qayta ishlash, saqlash, transport qilish, marketing va eksportgacha bo‘lgan bosqichlarini bir tizimda boshqarish imkonini beradi.

1. Klaster tizimining hududiy iqtisodiy barqarorlikka bevosita ta‘siri

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, klasterlar mintaqaviy iqtisodiyotga quyidagi yo‘nalishlarda ta‘sir ko‘rsatadi:

Ta‘sir yo‘nalishi	Natija
Ishlab chiqarish samaradorligi	Hosildorlik oshishi, tannarx kamayishi
Bandlik darajasi	Yangi ish o‘rinlarining yaratilishi
Eksport salohiyati	Tashqi bozorga chiqish imkoniyati kengayishi
Innovatsion rivojlanish	Zamonaviy agrotexnologiyalar joriy etilishi
Hududiy raqobatbardoshlik	Mahsulot sifatining oshishi va brend yaratish

Mazkur jadvalda klaster tizimi joriy etilgan hududlarda kuzatiladigan asosiy **ta‘sir yo‘nalishlari** va ularga mos **kutilayotgan natijalar** aks ettirilgan. Klasterlashuvning mazmuni shundan iboratki, ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, logistika va marketing jarayonlari yagona tizimda birlashtiriladi. Natijada resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy o‘shish omillari kuchayadi.

1. Ishlab chiqarish samaradorligi → Hosildorlik oshishi, tannarx kamayishi

Klaster doirasida ilg‘or agrotexnologiyalar va mexanizatsiya qo‘llaniladi.

Xomashyo yetkazib beruvchilar, qayta ishlovchilar va eksportchilar o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lgani uchun **resurs isrofi kamayadi**.

Natija: yuqori hosildorlik va arzon tannarx hisobiga mahsulot raqobatbardoshligi ortadi.

2. Bandlik darajasi → Yangi ish o‘rinlarining yaratilishi

Klasterlardan tashkil topgan korxonalar ishlab chiqarish zanjirining barcha bo‘g‘inlarida yangi ish o‘rinlarini yaratadi.

Natija: mahalliy aholini ish bilan ta‘minlash yaxshilanadi, aholining daromadlari ortadi.

3. Eksport salohiyati → Tashqi bozorlarga chiqish imkoniyati kengayishi

Klasterlar bir xil standartga ega bo‘lgan sifatli mahsulot ishlab chiqaradi.

Marketing va logistika markazlari tashqi bozorlarga kirishni osonlashtiradi.

Natija: eksport geografiyasi kengayadi va valyuta tushumi oshadi.

4. Innovatsion rivojlanish → Zamonaviy agrotexnologiyalar joriy etilishi

Ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikda seleksiya, urug‘chilik va texnologik jarayonlar modernizatsiya qilinadi.

Natija: ishlab chiqarishga **innovatsiya** kirib keladi va sanoat raqobatbardoshligi kuchayadi.

5. Hududiy raqobatbardoshlik → Mahsulot sifatining oshishi va brend yaratilishi

Hududning o‘ziga xos resurs imkoniyatlari (iqlim, loyiha tajribasi) hisobga olinadi.

Mahsulotlar geografik va marketing brend sifatida tan olinadi.

Natija: hududning investitsion jozibadorligi oshadi.

Masalan, Surxondaryo viloyatida faoliyat yuritayotgan meva-sabzavotchilik klasterlari oxirgi uch yilda eksport hajmini 1,8 barobarga oshirgan. Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga ko‘ra, viloyatning meva-sabzavot eksporti 2020-yildagi 87 mln. AQSh dollaridan 2023-yilda 158 mln. dollarga yetgan. Bu klasterlarning eksportga yo‘naltirilgan mahsulot ishlab chiqarishdan olinayotgan qo‘shimcha daromad hajmi ortganini ko‘rsatadi.

2. Ishlab chiqarish samaradorligi va tannarx dinamikasi

Klaster tizimi eng avvalo resurslardan samarali foydalanish va tannarxni kamaytirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, klaster tarkibidagi korxonalarda:

urug‘lik materiallari xarajatlari 12–14% ga,

yoqilg‘i-energetika xarajatlari 8–11% ga,

logistika xarajatlari 15–18% ga

kamaygan.

Bu jarayon vertikal integratsiya modeli orqali izohlanadi: xomashyo bazasi → qayta ishlash → logistika → sotuv → eksport zanjirining uzluksizligi umumiy xarajatlarning kamayishiga olib keladi.

3. Bandlik va aholi daromadlarining o‘shishi

Tadqiqot vaqtida o‘tkazilgan ekspert baholash va statistik tahlillar shuni ko‘rsatdiki, klasterlar faoliyati natijasida qishloq joylarda bandlik darajasi sezilarli oshgan.

Masalan:

Hudud	Klaster turi	Yaralgan ish o‘rinlari soni (2020–2023)
Surxondaryo	Meva-sabzavot + issiqxona	+7 200 ta
Qashqadaryo	Paxta-to‘qimachilik	+4 350 ta
Farg‘ona	Chorvachilik + sut klasteri	+3 100 ta
Andijon	Pillachilik va ipak	+2 600 ta

Natijada, bandlikning oshishi aholi daromadlarida ham ijobiy dinamikani yuzaga keltirdi. Modellashtirilgan hisob-kitoblarga ko‘ra, kooperatsiya asosida ishlovchi oilaviy fermer xo‘jaliklarida o‘rtacha oylik sof daromad 32–38% ga ko‘tarilgan.

4. Eksport salohiyatining oshishi va tovar geografiyasi kengayishi

Klasterlar eksportni rag‘batlantirishda muhim o‘rin tutadi. Chunki eksport bozorlariga chiqish uchun:

sifat standartlari

sertifikatsiyalash jarayonlari

logistika yo‘nalishlari

tashqi bozor talabi

yagona boshqaruv markazi tomonidan muvofiqlashtiriladi.

Masalan, “Surxondaryofresh” brendi ostida ishlab chiqarilayotgan anor, xurmo va pomidor mahsulotlari aynan klaster yondashuvi natijasida:

Rossiya, BAA, Saudiya Arabistoni, Qozog‘iston bozorlariga eksport qilinmoqda.

Bu esa hudud uchun valyuta tushumining oshishi va iqtisodiy mustaqillikning kuchayishiga xizmat qilmoqda.

5. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish sur‘ati

Klasterlarning innovatsion samaradorligi quyidagi omillarda namoyon bo‘ladi:

aqlli irrigatsiya tizimlari, issiqxona mikroiklimini avtomatik boshqarish, GPS asosidagi texnik mehnatni rejalashtirish, suv tejovchi tomchilatib sug‘orish texnologiyalari.

Misol uchun, Denov tumanidagi issiqxona klasterlari tomchilatib sug‘orish texnologiyasini joriy etish orqali suv sarfini 42% ga kamaytirgan.

6. Muhokama: mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, klaster tizimi ijobiy natijalar bilan birga qator cheklovlarga ham ega:

Muammo	Sabab	Taklif
Korxonalar o‘rtasida manfaatlar moslashuvi sust	Kooperatsiya madaniyatining pastligi	Yagona kooperatsiya reglamentlarini joriy etish
Logistika infratuzilmasi zaif	Sovutkichli transport va omborlar yetishmasligi	Hududiy logistika markazlarini tashkil etish
Kadrlar yetishmovchiligi	Agronom, injener, texnologlar tanqisligi	Dual ta‘lim va klaster ichida o‘quv markazlari
Innovatsiya joriy etilishining sekinligi	Moliyaviy manbalar cheklangan	Davlat–xususiy sheriklik asosida innovatsion grantlar

1. Muammo: Korxonalar o‘rtasida manfaatlar moslashuvi sust

Sabab:

Kooperatsiya madaniyatining pastligi, ya’ni korxonalar bir-biri bilan ochiq hamkorlik qilishga to‘liq tayyor emas.

Alohida harakat qilishga odatlanish.

Taklif:

Klaster ichida **yagona kooperatsiya reglamentlari** (qoidalar, majburiyatlar, kelishuv mexanizmlari)ni joriy etish.

Bu barcha ishtirokchilarning manfaatini uyg‘unlashtirib, nizolarni kamaytiradi.

2. Muammo: Logistika infratuzilmasi zaif

Sabab:

Sovutkichli transportlar yetishmasligi,

Mahsulotni saqlash uchun zamonaviy omborlarning kamligi.

Taklif:

Hududlarda **logistika markazlarini tashkil etish** (sovuq zanjir, saqlash, saralash, qadoqlash).

Bu mahsulot sifatini saqlaydi, yo‘qotishlarni kamaytiradi, eksportga yordam beradi.

3. Muammo: Kadrlar yetishmovchiligi

Sabab:

Agronomlar, texnologlar, injenerlar tanqisligi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta‘lim tizimi yetarli emas.

Taklif:

Dual ta‘lim tizimini joriy etish (ya’ni o‘qish + amaliyot klaster korxonalarida).

Klaster ichida malaka oshirish markazlari tashkil etish.

Natija: soha uchun amaliy ko‘nikmaga ega malakali kadrlar yetishadi.

4. Muammo: Innovatsiya joriy etilishining sekinligi

Sabab:

Ilmiy tadqiqotlar va texnologik yangiliklarni moliyalashtirish manbalari cheklangan.

Taklif:

Davlat–xususiy sheriklik asosida **innovatsion grantlar va imtiyozli subsidiyalar** ajratish.

Bu yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga tezroq kiritish imkonini beradi.

Shu sababli, klaster tizimining samaradorligini oshirish uchun:

klaster boshqaruvini desentralizatsiya qilish, xomashyo yetkazib beruvchilar va qayta ishlovchilarning kooperatsiya kelishuvlarini standartlashtirish, ilmiy-tadqiqot institutlari bilan klasterlar hamkorligini kengaytirish lozim.

Viloyatda tadbirkorlar tomonidan hosildorligi past, sho‘rlangan yerlar qayta o‘zlashtirilib, ularda zamonaviy agrar talablarga asoslangan yangi paxtachilik loyihasi yo‘lga qo‘yildi. Sharof Rashidov, “Qorasuv” va “Navshahar” massivlarida ajratilgan maydonlar meliorativ jihatdan yaxshilanib, yer yuzasi qamish va zararli o‘tlardan tozalandi, chuqur (60 sm) chizel haydash usuli qo‘llanildi.

Yer mineral o‘g‘itlar (har gektarga 300 kg ammosfos, 100 kg kaliy, 50 kg azot) bilan boyitilib, ekin ildizlarining chuqur qatlamga o‘sishi va suvning 70–80 sm chuqurlikka singishi uchun qulay sharoit yaratildi. Natijada, avval 20–25 s/ga bo‘lgan hosildorlikni 50–60 s/ga yetkazish maqsad qilinmoqda.

Tadbirkorlarning viloyatda hosilni parvarishlashdan tortib, tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo‘lgan bosqichni o‘z ichiga qamrab olgan yangi loyihani amalga oshirishi uchun o‘tgan yil kuzda tumandagi Sharof Rashidov, “Qorasuv” va “Navshahar” massivlaridan hosildorligi past, sho‘rlangan yer maydoni ajratib berilgan edi. Bu yerda ular eng zamonaviy agrar talablarga javob beradigan, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida paxta yetishtirishni yo‘lga qo‘ydi. Ilg‘or innovatsion g‘oyalarni joriy etib, hosildorlikni 20-25 sentnerdan 50-60 sentnerga yetkazishni mo‘ljallagan tadbirkorlar yerga egalik qilgach, mavjud maydonlarning meliorativ holatini yaxshilash, sifatli shudgorlash va zararkunandalar ko‘payishining oldini olishga alohida ahamiyat qaratdi. Shu maqsadda ekin maydoni atrofidagi kanallar, ariq-zovurlar loy, qamish va boshqa zararli o‘tlardan tozalandi. Yerni tez va chuqur shudgorlash uchun 220 va undan yuqori ot kuchiga ega traktorlar, zamonaviy texnologik chizellardan foydalanildi. — Bu jarayonda uzoq yillardan buyon yerning “bez” qatlami bo‘lib kelgan va shuning oqibatida hosildorlikni pasaytirib yuborgan qatqaloqni yanchish agrotexnologiyasi qo‘llanilib, chizel bilan 60 santimetr chuqurlikda haydaldi, — deydi MChJ agronomi A.To‘rayev. — Unumdor tuproq va mineral o‘g‘itlar bilan boyitildi. Bir gektar ekin maydoniga 300 kilogramm ammosfos, 100 kilogramm kaliy, 50 kilogramm azot berildi. Bu ekin ildizini 50-60 santimetr yer qatlamiga yetkazib, suvning 70-80 santimetr chuqurlikka singishiga puxta zamin yaratdi. Hosildorlikni ikki barobargacha oshirdi. Bu yumushlarga xorijlik tajribali

mutaxassislar jalb etilgani ham yutuqlar omili bo‘ldi. Zamonaviy innovatsion usullar asosida paxta yetishtirish va uni qayta ishlab, tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo‘lgan jarayonni o‘zlashtirishga ahd qilgan ishbiarmonlar erta bahorda 5 ming 800 gektar maydonga “Surxon-14”, “Surxon-16”, “Namangan-77”, “Iolatan-14 A 1” va “Jarqo‘rg‘on” navli chigit urug‘larini xorij tajribasi asosida bir tekis undirib oldi. — Dalalarimizda paxta qiyg‘os ochilgan, — deydi MChJ rahbari A.Norqobilov. — Har kuni o‘rtacha besh ming terimchi 180 tonnagacha paxta termoqda. Ularning unumli mehnat qilishi uchun barcha sharoit yaratilgan. Endi qo‘shimcha terimchilarni jalb etib, ular sonini 12 ming nafarga yetkazishni mo‘ljallayapmiz. Buning uchun mahallalardagi kayvoni ayollarni jalb etmoqdamiz. Bunda 100 nafar ko‘ngilli hasharchini to‘plab bergan kayvonilarga o‘n kun uchun 500 ming so‘mdan mukofot puli beriladi. Terim pulini ham kunlik berib borishni yo‘lga qo‘ymoqchimiz. Bu bizning mashaqqatli mehnat evaziga to‘plangan xomashyoni yog‘in-sochinli kunlarga qoldirmay, qisqa kunlarda yig‘ib olishimizga imkoniyat yaratadi. Zamonaviy agrotexnologiyalardan foydalanib, paxta yetishtirgan tadbirkorlar dastlabki yilda mavjud maydonlardan 17 ming 800 tonna yuqori sifatli xomashyo topshirishni rejalashtirgan edi. Endi mavsum yaku¹nigacha bu ko‘rsatkichni 20 ming tonnadan oshirish mo‘ljallanmoqda. Yig‘ib olinayotgan paxta hosili 250 dan ortiq tashish texnikasi yordamida peshma-pesh qabul punktiga yetkazib berilmoqda. Viloyatda klaster usulini qo‘llash bu yil “Angor Surxon G‘ururi” MChJda ilk sinovdan o‘tkazilmoqda. Kelgusida ular paxta yetishtirishdan tortib, to‘xomashyodan tayyor mahsulot ishlab chiqarish bilan yakunlanadigan to‘liq to‘qimachilik ish jarayoni siklini yaratadi. Innovatsion to‘qimachilik klasteri tashkil etilib, o‘zlari yetishtirgan paxtani qayta ishlovchi zamonaviy fabrika va zavod quriladi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari klaster tizimining mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Klaster modeli resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulot ishlab chiqarish, savdo-logistika tizimini takomillashtirish va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Mintaqaviy iqtisodiyotda klasterlarning shakllanishi natijasida yangi ish o‘rinlari yaratiladi, aholi daromadlari oshadi, hududning raqobatbardoshligi kuchayadi va iqtisodiy faoliyatning diversifikatsiyasi yuzaga keladi.

Klasterlar faoliyati jarayonida yuzaga keladigan ayrim tizimli muammolar — boshqaruv mexanizmlarining markazlashganligi, logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, malakali kadrlar tanqisligi va kooperatsiya madaniyatining past darajasi — tizimning to‘liq ishlashini cheklab turadi. Shu bois klaster yondashuvini amaliyotda keng joriy etish, uni zamonaviy boshqaruv mexanizmlari bilan uyg‘unlashtirish hamda institutsional muhitni takomillashtirish talab etiladi.

Takliflar

Klaster boshqaruvini strategik rejalashtirish asosida takomillashtirish kerak. Bunda yagona klaster koordinatsion kengashlarini tashkil etish, klaster ishtirokchilari o‘rtasida rollar va majburiyatlarning aniq taqsimlanishi muhim ahamiyatga ega.

Logistika infratuzilmasini rivojlantirish zarur. Sovutkichli omborlar, agroterminal markazlar, eksport logistika yo‘laklari va transport-kommunikatsiya tizimini rivojlantirish klaster samaradorligini oshiradi.

¹ <https://daryo.uz/2018/09/26/surxondaryoda-ilk-bor-klaster-usulida-paxta-yetishtirildi/>

Klasterlararo vertikal va gorizontal kooperatsiyani kuchaytirish lozim. Qaysi hududda qanday xomashyo mavjud bo‘lsa, shu asosda tarmoq bo‘ylab ishlab chiqarish zanjirini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Kadrlar tayyorlash tizimini klaster talablari bilan uyg‘unlashtirish zarur. Agronomiya, chorvachilik, logistika, marketing va innovatsion texnologiyalar bo‘yicha amaliyotga yo‘naltirilgan dual ta‘lim dasturlarini kengaytirish lozim.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantirish kerak. Klasterlar uchun davlat–xususiy sheriklik asosida innovatsion grantlar, subsidiyalar va texnika yangilash dasturlari ajratilishi maqsadga muvofiq.

Eksportni qo‘llab-quvvatlash siyosatini kuchaytirish kerak. Mahsulot sifat sertifikatlari, xalqaro standartlar (HACCP, GlobalG.A.P) va marketing diplomatiyasini rivojlantirish klaster mahsulotlarining jahon bozoridagi mavqeini oshiradi.

Yuqoridagi takliflarni bosqichma-bosqich hayotga tatbiq etish mintaqalarda iqtisodiy barqarorlikni oshirishga, yangi ish o‘rinlari yaratishga, aholi farovonligini yuksaltirishga hamda O‘zbekistonning global iqtisodiy maydondagi raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter M. **Competitive Advantage of Nations**. – New York: Free Press, 1990. – 896 p.
2. Marshall A. **Principles of Economics**. – London: Macmillan, 1920. – 874 p.
3. Granberg A.G. **Osnovy regionalnoy ekonomiki**. – Moskva: GU VShE, 2012. – 495 s.
4. Glazyev S.Yu. **Strategiya ustoychivogo razvitiya ekonomiki**. – Moskva: Ekonomika, 2010. – 368 s.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. **“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”** PF-4947-son Farmon. 2017-yil 7-fevral.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **“Qishloq xo‘jaligida klaster tizimini joriy etish choralari to‘g‘risida”** PQ-4239-son Qarori. 2019-yil 23-mart.
7. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi **2020–2030**. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi, 2020. – 112 b.
8. Ismoilov M. **Hududiy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda klasterlashuvning o‘rni**. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2021. – 214 b.
9. Jo‘raqulov X., Abdullayev Sh.A. **Mintaqaviy innovatsion rivojlanishda agrosanoat klasterlari tizimi**. // Iqtisodiyot va innovatsiya. – 2022. – №4. – B. 73–82.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy ma‘lumotlari. – <https://stat.uz> (murojaat sanasi: 2025-yil).